

For citation / Atf için:

DUMAN, E. Z. & TABUR, S. İ. (2023). Küçük Kara Balık kitabının felsefi sorgulama bağlamında incelenmesi. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD 1(2)*, 151-168. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10282184>, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kitod>

Küçük Kara Balık kitabının felsefi sorgulama bağlamında incelenmesi

Ekrem Ziya DUMAN

Doç. Dr.; Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı, 06560, Ankara, Türkiye

E-mail: ezduman@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1965-1378

Seray İrem TABUR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Felsefe Grubu Eğitimi Bilim Dalı, 06560, Ankara, Türkiye

E-mail: serayirem.t@gmail.com

ORCID: 0009-0004-3519-9416

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

11/10/2023

Revizyon Tarihleri / Revision Dates:

01/11/2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:

27/11/2023

Etik İzin Beyanı

Bu çalışma için etik izin alınmamıştır. Yazarlar çalışmanın etik izin kapsamında olmadığını beyan ederler.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı

1. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%50).
2. Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%50).

Çıkar çatışması

Yazarlar bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Teşekkür / Katkı Beyannamesi

Bu çalışmaya yazarlar dışında katkı sağlayan olmamıştır.

Küçük Kara Balık kitabının felsefi sorgulama bağlamında incelenmesi

Öz

Bu çalışmada Samed Behrengi'nin "Küçük Kara Balık" adlı kitabı felsefi sorgulama bağlamında hayret, merak, soru sorma, kuşku ve eleştirel düşünme kavramlarının yer alışı durumuna göre irdelenmiştir. Bu kavramlar nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılarak okuyucuya sunulan örneklerden dolayı olarak çıkarılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, "Küçük Kara Balık" kitabı ve 2018 tarihli Felsefe Dersi Öğretim Programı'ndan oluşmaktadır. Bu yönüyle doküman incelemesi yapılmıştır. Küçük Kara Balık kitabı için Can Çocuk yayıncılığın hazırladığı, İlknur Özdemir'in çevirisini yaptığı basım kullanılmıştır. Araştırma sonucunda kitabın çocuklara yönelik bir yayın olması sebebiyle çocuklarda merak etmeyi, soru sormayı ve eleştirel düşünmeyi öğretmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Eğitimde kullanılan edebi eserler hem eğlendirmeli hem de eğitmeli bunun yanında da eleştirel ve sorgulayıcı düşünmeye hazırlamalıdır. Çalışmaya konu olan kitap bu niteliklere sahip olduğundan Milli Eğitim Bakanlığının önerileri arasında yer almalıdır. Kitapta bulunan sorgulama ile ilgili örnekler felsefe dersi ortaöğretim programını destekler niteliktedir. Ayrıca kitabın hem düşündürücü özelliklerinden hem de çocuk kitaplarından masal türü içinde yer alması sebebiyle 100 temel eser listesinin içine girmesi gereken bir kitap olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İleride bu listede yeniden düzenleme yapılacak olursa Küçük Kara Balık kitabının 100 temel eser içerisine dâhil edilebilecek kitaplardan birisi olması yönünde öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Felsefi düşünce, Felsefi sorgulama, Hayret, Merak, Soru sorma, Kuşku, Eleştirel düşünme.

A study into the book "the little black fish" in the context of philosophical questioning

In this study, the book "Küçük Kara Balık" (The Little Black Fish) by Samed Behrengi was examined depending on the concepts of wonder, curiosity, asking question, suspicion, doubt and critical thinking in the order of appearance in the context of philosophical questioning. These concepts were indirectly obtained from the examples presented to the reader using survey model, one of qualitative research methods. The working group of the research was made up of the book "The Little Black Fish" and 2018 Curriculum for the Philosophy Course. In this sense, a document analysis was made. For the book the Little Black Fish, the publication prepared by Can Children Publishing and translated by İlknur Özdemir was used. At the end of the study, it was found that the book tries to teach wondering, asking questions and thinking critically at children as it is a children's book. Literary works used in education should be prepared both to entertain and train as well as to prepare for critical and interrogative thinking. Since the book in investigation has these qualities, it is among the books recommended by the Ministry of Education. The examples with regard to questioning in the book show that it is a material supporting the secondary education curriculum for the course of philosophy. In addition, it was thought that the book should take its place among 100 basic works because it has both the features of making children think and it is also considered in the type of a tale. It was recommended that the Little Black Fish is a book that should be included in 100 basic works if there becomes an arrangement in the list in the future. As a result, the examples in the book regarding philosophical questioning will shed light to the future works to be made for children.

Keywords: Philosophical thinking, Philosophical questioning, Wonder, Curiosity, Asking questions, suspicion, Critical thinking

GİRİŞ

Sorgulamanın kelime anlamı "Bir konuyu sorular sorup yanıtlar vererek araştırma" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2017). Felsefi sorgulama ise uyarıcı, soru sorma ve sorgulama adımlarını içeren düşünsel bir süreçtir. Bu süreç düzenli ve sistematik bir şekilde ilerler. Felsefi sorgulama ve sorgulama temelde düşünme etkinlikleri olarak görülmeler bile süreç ve sonuç açısından birbirlerinden farklıdır. Sorgulama, belirli soruların cevaplarını bulma etkinliği iken felsefi sorgulama, felsefi sorulardaki cevaplar için bir arayış süreci olup, ortak, tartışılabilir ve merkezi olan bir konuyu araştıran sorgulamadır (Lipman, 1991). Ortak tartışılabilir konular ise ahlak, sevgi, iyilik, doğruluk gibi kavramlardan ibarettir. Sorgulama felsefe disiplini "bir konuda eksiksiz bir düşünce ortaya koymak için sistemli ve öz-denetimli şekilde soru sorma işlemleri" olarak tanımlanmakta, eğitim literatüründe ise "çeşitli sorular yoluyla öğrencilerin

dil ve zihinsel becerilerini geliştirme yoluyla düşünme, öğrenme ve anlama düzeylerini yükseltme” anlamına gelmektedir. “Sorgulamayla ilgili olarak yapılan tanımların ortak noktası düşünme, öğrenme, soru sorma, sorularla araştırmayı geliştirme konularına yapılan vurgudur (Güneş, 2016, s. 190).” Sorgulamayı, kişilerin bir deneyimi, anlamlı duruma getirmek için yaşadığı entelektüel bir süreç olarak gören Beyer’e (1971) göre başarılı bir sorgulayıcı şüphecidir; kendisine sunulan her şeyi kabul etmez, meraklıdır; bilmek ister, nedenleri araştırır (Tuncer, Yanpar-Yelken ve Tanrıseven, 2018). Sorgulama sürecinde, problemleri çözmeye veya sorular sorarak bu sorulara yanıt aranmaya çalışılır (Wood, 2003). Burada amaç kişilerin problem çözme becerilerini kullanarak, yaşamın içinden bilgilere ulaşması ve bu bilgileri genelleyeceği beceri ve tutumlar geliştirmesidir (Wilder ve Shuttleworth, 2005).

Felsefe; genel olarak doğayı, evreni, varlığı, insanı, hayatı anlama çabası olarak karşımıza çıkar. “Felsefe nedir?” sorusuna verilen pek çok yanıt vardır. Verilen yanıtlar yeterli gelmediğinde felsefe her seferinde yeniden ve farklı biçimlerde tanımlanır. Aslında buradan felsefenin tek bir tanımlamayla sınırlandırılmayacağı da kavranmış olur. Felsefenin bu sınırlandırılmayıyla beraber sürekli bir tanımlama arayışı da meydana gelir. Zaten felsefeyle uğraşanlar felsefenin bir eleştirme, sorgulama ve düşünme etkinliği olduğu konusunda hemfikirdir.

Felsefi düşünce, hayret, merak ve şüpheden doğar. Eyüboğlu’nun çevirisine göre Jaspers de bunu şu görüşüyle destekler niteliktedir: Düşüncenin ortaya çıkmasını tetikleyen özelliklerin hayret, merak ve kuşku olduğu kabul edilmektedir (Jaspers, 1997). Felsefi düşüncenin en önemli ve ayırt edici özelliği sorgulayıcı olmasıdır. Felsefede bir problemi çözenin ilk adımı soru sormaktır (Yıldırım, 2019). Alkın-Şahin ve Tunca (2015) felsefi düşünmeyi her şeye felsefi bir tutumla yaklaşmak ve o şeyi sorgulamak olarak tanımlamışlardır. Felsefi sorgulama bireyler arasında pek çok farklı şekilde iletişimde bulunma fırsatı sunar çünkü felsefi sorular, soruyu soran kişinin kesin bir cevap beklemediği sorulardır çünkü asıl önemli olan o soru üzerinde düşündürmektir. Felsefi düşünme, her şeyi sorgulayarak felsefi bir tutumla yaklaşmadır. Felsefi sorgulama ise sorgulanan şeylerdeki gizli olan sorulara ve hipotezlere dikkat ederek düşünme sürecidir.

Felsefi sorgulama süreci sonrasında kişinin oluşturduğu cevaplar, insanın kendini, evreni algılama biçimini şekillendirir ve davranışlarına yön verir. Bu nedenle felsefe, yaşamdan kopuk ve sadece bir zihinsel etkinlik değildir. İnsanın anlama ve sorgulama arzusunu ancak felsefi düşünce tatmin edebilir. İnsanın düşünen bir canlı olması bakımından hayatının her yerinde felsefe vardır bu nedenle onun düşünme yetisi sınırlanamaz, doğal bir süreçtir. Merak duygusu ile de olayların sebeplerini ve sonuçlarını araştırıp, en doğruya ulaşmaya çalışır. İnsanda bulunan sorgulama becerisi, merak uyandıran içsel şeylerin sorgulama yolu ile çözümlenmeye çalışılmasıdır. Böylece insan düşünebilmekte, soru sorabilmekte, problemleri görebilmekte ve kendi anlamını keşfetmektedir. Bu süreci çocukların dışında tutmak mümkün gözükmemektedir. Bir çocukta merak uyandıran şey, çocuğu araştırmaya ve keşfetmeye iter. “Çocuklar için soru sorma, olayları araştırma, kanıt toplama ve problemleri çözme süreci, kendileri için bir şeyler bulabileceklerini fark ettiklerinde başlar (Abalı-Öztürk, Bilgen ve Bilgen, 2017, s. 182).” Sorgulama ve bu doğrultuda ‘anlama’ ve ‘anlamlandırma’ çabası felsefi faaliyetin temelinde yer almaktadır. Felsefeyi felsefe yapan şey, sorular sorabilme ve problemi farkına varabilmelidir. Kısaca insan için önemli olan yalnızca felsefe okumaları yapmak ve felsefeyi bilmek değil, felsefe yapmak, felsefi davranabilmek veya felsefi bir tutum takınabilmektir.

Felsefi sorgulamanın iyi anlaşılabilmesi için Sokrates çok önemli bir örnek ve yol göstericidir (Çalikoğlu, 2014). Sokrates sorgulama topluluğunun temeli sayılan sorgulama ve soru sorma faaliyetini ilk defa MÖ 4. yüzyılda başlatan filozoftur. Sokrates böylece Sokratik sorgulamayı

da felsefe tarihine kazandırmıştır. Onun felsefesine göre, tüm bilgiler insanın kafasında vardır. Ancak berrak ve uyanık bir halde değil, üstü örtülü ve uyur haldedir. Bu bilgiler uygun sorular sorularak açığa çıkarılabilir. Böylece bireyler potansiyellerini keşfedebilecektir. “Sokrates’in üzerinde en çok durduğu, Delphi Tapınağı’nın da girişinde yazan “Kendini bil” ifadesi, insanın kendini arama ve anlama çabasının bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın’dan aktaran Demirci, 2007). Her şeyden önemlisi insanın kendisini, yaşamını ve içinde bulunduğu koşulları sorgulaması, gerektiğinde yaşamını derinden etkileyecek değişimlere gitmesi eleştirel zihniyete sahip olup olmamasıyla ilişkilidir. Sokrates’in dediği gibi “Sorgulanmamış bir hayat yaşanmaya değermez” yargısı da benzer kaygıların ürünüdür ve felsefenin bireysel yaşam açısından taşıdığı değeri göstermesi bakımından dikkate değerdir.

“Araştırılmayan ve sorgulanmayan bir yaşamın yaşamaya değer olmadığını söyleyen Sokrates gibi anlama ve öğrenme arzusuyla yapılan felsefi sorgulama insana bilmekten kaynaklanan entelektüel bir keyif ve haz verir (Koç, 2009, s. 229).” Felsefede önemli olan, soruya hemen yanıt vermektir çok; sorusundan vazgeçmemek, aynı soruyu tekrar tekrar sormak ve her seferinde öncekilerden farklı görüş açılmasına ulaşmaya çalışmaktır.

Peki, filozofun felsefi sorgulaması ve toplum içindeki insanın felsefi sorgulaması aynı mıdır? Değildir. Toplum içindeki insan hazdan, adaletten sadece söz ederek sorgularken filozof hazdan, adaletten ne anlaşılması gerektiğini düşünendir. Bu nedenle ikisinin sorgulaması aynı sorgulama olmaz. “Filozof elbette toplumun gelişmesinde etkisi olan değerlerin neler olduğuyla ilgilenir, ama onun asıl ilgisini yönelttiği sorun, değerlerin kendisinin (kendisinde değerlerin) ne olduğunu anlamaya çalışmaktır (Işıldak, 2006, s. 55).”

‘Bugün hava nasıl?’ sorusu ile ‘İnsan nedir?’ sorusu arasında ne fark vardır? İnsan çocukluğundan itibaren hayatını ve hayatındaki olayları sorularla anlamaya çalışır. Çocukluk döneminde başlayan “Bu nedir?” sorusu somutu anlamaya yöneliktir fakat bu sorular zamanla insanın büyümesi ve gelişmesiyle değişiklik gösterir. Çünkü insanda hayatını bilme ve anlama isteği doğuştan gelmektedir, bu nedenle insan sorular üretmeye devam eder. İnsan günlük hayatta anlamak istediği şeyler için birçok soru sorar. Bu sorular geçici sorulardır, çünkü pratik yaşam içindir. Fakat her soru bu nitelikte değildir. Örneğin bilimsel ve felsefi sorular gündelik sorulardan farklıdır. Felsefe soruları diğer sorulardan yalnızca kökleri itibarıyla ayrılmakla kalmaz, bir felsefe sorusunun yanıtlanma biçimi de farklılık gösterir. Örneğin “Hafta sonu ne yapmayı düşünüyorsun?” biçimindeki bir günlük soruya yanıt vermek için kişinin düşüncesini dile getirmesi yeterlidir. Fakat “Düşünme nedir?” sorusuna yanıt vermek için pratik bir yönelim gerekli değildir. Bu soruyu yanıtlamak için yapıp etmelerin ötesinde düşünmek ve sorgulamak gerekmektedir.

Felsefe sorusunun cevabı doğrudan düşünceden geçmektedir. Felsefi sorgulamalar için soruların arkasındaki nedenler sorgulanmalıdır. Ayrıca bu sorgulamalar akla dayalı olmalıdır. Bir konu üzerinde doğrulara ulaşıldığı düşünülse bile, asla bu doğrularla yetinilmez ve bilgiler sorgulanmaya, tartışılmaya devam edilir. Yani sorgulama kendinden sonra birçok sorgulamanın doğmasına yol açar. Örneğin “Deprem nasıl oluşur?” sorusu bir felsefi soru değildir aynı zamanda felsefi sorgulama da değildir; çünkü deprem jeoloji biliminin konusudur ve bu da felsefeden bağımsız bir disiplin olduğundan bu soru bilimsel bir soru halini almıştır. Fakat “Ben kimim?”, “Özgür irade var mıdır?” gibi sorular, felsefi sorulardır; çünkü bunların her birisine verilecek farklı, öznel ve sistematik cevaplar bulunur. Felsefi sorgulamaların dışındaki diğer tüm sorgulamalarda asıl önemli olan cevaptır ve amacı sadece cevabı bulmaktır. Fakat felsefi sorgulamada amaç sorunun sorulması ve cevaba giden yolun kendisidir. Diğer bir fark ise felsefi sorgulamalar daha kapsamlıdır. Her bir sorgulama konuyla ilgili önceki sorgulamalara

hitap etmekte iken diğer sorgulama biçimleri için böyle bir genelleme yapılamaz. Cevaplar, soruların ve sorguların içinde gizlenmiştir.

İnsanlar felsefi bir konuşma durumundayken eleştirel düşünme becerilerini geliştirmekte yani felsefi sorgulama yoluyla eleştirel düşünmektedirler. Eleştirel düşünürken de sorgulamanın birden fazla özelliği ön plana çıkmaktadır. Platon ve Aristoteles felsefenin doğuş sebebi olarak hayret ve merak duygusunu görmüştür. Fransız filozofu Marcel de, kişiyi felsefi soru sormaya iten temel tecrübenin “şaşkınlık ya da hayranlık” arasındaki bir tecrübe olduğunu ifade etmiştir. Kısaca felsefi sorgulama da **hayret** ve **merak** ile başlar daha sonra **soru sorularak** geliştirilir. Felsefede hayret etmek, şaşkınmaktan daha fazla anlam içermektedir. İnsan, doğası gereği bilme arzu ve gücüne sahiptir; yabancı gördüğü şey karşısında hayret ederek onun ne olduğunu bilmek ister ve ona ilişkin merak duyar (Cevizci, 2010). İnsanın bu özelliğini İngiliz filozofu Thomas Hobbes "Gördüğü olayların sebeplerini araştırmak insanoğlunun doğasına özgüdür. Bazıları daha çok araştırır, bazıları daha az; ama herkes kendi iyi ya da kötü kaderinin sebeplerini araştırarak kadar meraklıdır." ifadeleriyle açıklar (Cevizci, 2010). Dünya birçok insana şaşırtıcı gelmez fakat felsefi sorgulama yapmaya meyilli olan insan her şeyi ilk defa görüyormuş gibi şaşırabilir. Bu nedenle felsefi sorgulama diğer sorgulama ve düşüncelerden ayrılır. Hayret eden insan merak eder ve araştırmaya başlar. Merak, gerçeği bulmak için öğrenme ya da bilme isteğine verilen addır. Merak eden insan soru sormaya başlar. Örneğin “Güzellik nedir?” sorusunu soran bir kişi, var olan güzellikler karşısında kendisini hayret etmekten alıkoyamaz ve güzelliğin ne olduğunu sorgulamaya başlar. Kuşku merak duygusunun tamamlayıcısıdır. Cevizci’ye göre (2010) kuşku; sunulan açıklamayla yetinmeme, var olan şeylerin olduklarından farklı da olabileceklerini ve görünenin arkasında farklı nedenler olabileceğini düşünme eğilimi olarak ortaya çıkar. **Kuşku** ise merak ve hayret duygusunun tamamlayıcısı olarak felsefi sorgulamayı harekete geçiren en temel güçtür (Jaspers, 1997). Kuşku, sunulan açıklamayla yetinmeme, var olan şeylerin olduklarından başka türlü olabileceklerini, gerçekliğin görüldüğü gibi olmayabileceğini, görünenin arkasında farklı nedenler olabileceğini düşünme eğilimi olarak ortaya çıkar (Cevizci, 2010). Aynı konuda farklı görüşlerin oluşu ve duyu organlarının aldanması kuşkuyu artırır (Jaspers, 1997). Bu nedenle felsefi sorgulamanın ilk adımı **şüphe** etmektir. Şüphe, yeni sorular ortaya çıkarır. Bütün bunlar da insan yaşamını her zaman ileriye taşır ve eleştirel olmalarını sağlar. **Eleştirel** kavramının İngilizce karşılığı olan “critical” kavramı, değerlendirme, yargılama, ayırt etme anlamlarına gelen Yunanca “kritikos” teriminden türetilmiş, eleştirel kavramı, bir şeyi olumlu ya da olumsuz yanlarıyla değerlendirme anlamına gelmektedir (Demircioğlu, 2018, s. 25-26; Hançerlioğlu, 1996).

***Eleştirel düşünme** en genel tanımıyla “(1) herhangi bir konu, olgu ve fikir üzerinde açıklık-seçiklik, tutarlılık, mantıklılık, şüphecilik ve doğru akıl yürütme gibi bazı ölçüt ve yöntemleri esas alarak; (2) doğru olmayan düşünme biçimlerini tanıyan, kanıtlara ve sonuçlara önem veren araştırma temelli daha derin bir düşünme eğilimi, tutumu ve becerisi sergileyen, (3) böylelikle de sadece herhangi bir sonuca değil ama tutarlı, makul sonuçlara ve yargılara ulaşmayı amaçlayan, (4) hem problem çözme hem de problem görme kapasitesi sayesinde, (5) kendi düşünme sürecini sürekli denetim altında tutarak değişmeye ve kendi kendini düzeltmeye açık olan bir düşünmedir (Gündoğdu, 2009, s. 63).”*

Eleştirel düşünme, hepimizin baştan sona “neyin doğru olduğuna inanmak istediğimizi ve inandığımız gibi inanmaya yönelik isteklerimizin doğruyu bilme isteklerimizden daha güçlü olup olmadığını, hatta bize uygun gelmeyen bir şeyin de doğru olup olamayacağını, sürekli olarak, kendi kendimize sormamız gerektiğinde ısrar eden” bir düşünme, başka deyişle varoluşsal bir meydan okumadır (Flew 2008, s. 8). Bu meydan okuma sadece düşünceyi değil, aynı zamanda düşünme işlemi de kapsar. Yani düşünen kişi değerlendirmesini sadece son ürün olan düşünce üzerine yapmaz. Düşünceye ulaşmada kullandığı tüm düşünme işlemlerini

ve süreci de değerlendirir. John Dewey'in eleştirel düşünme hakkındaki görüşlerine göre; eleştirel düşünme aktif bir düşünme sürecidir. Bu süreçte herkes olup biteni bir başkasından değil de kendi başına düşünerek, kendi kendine sorular sorarak öğrenir. Ayrıca Dewey'e göre eleştirel düşünme dikkatli ve sistemli bir düşünme sürecidir. Bu süreçte kişi ani kararlarla zihinde sıçramalar yapamaz. Çünkü eleştirel düşünen kişi neden ve nasıl düşündüğünün farkındadır. Eleştirel düşünmeyi tanımlayan diğer bir kavram da bağımsız ve özgün düşünmedir. Bu kişiler başkalarının görüş ve düşüncelerini pasif olarak kabul etmek yerine onlardan bağımsız olarak kendi düşüncesini özgürce ortaya koyar (Gündoğdu, 2009).

Pek çok kaynağa göre bireylerin kendi özel yaşamlarında ya da toplumda yaşadıkları sorunların çözümü sahip oldukları düşünme becerileriyle ilişkilidir. Kişinin neyi düşünmesi, neye inanması, ne yönde karar vermesi, nasıl davranması konusunda eleştirel düşünmeyen ve sorgulamayan bireyler; kendilerini, toplumu ya da evreni tanıyamaz ve anlayamaz. İnsan ne ve kim olduğunu sadece sorgulayarak bilebilir. Bu sayede insan sadece et ve kemik yığını olmayıp ruhunun da olduğunu fark eder. Delphi'deki Apollon Tapınağı'nın girişine yazılan "Kendini bil!" sözü çoğu filozof için bu konuda yol gösterici olmuştur. Örneğin Kierkegaard da "Kişi, herhangi bir şeyi bilmeden önce kendini bilmeyi öğrenmelidir" derken bu noktaya temas etmektedir. Kişi böylece hayatının ilkelerini benimser ve hayatını o doğrultuda yaşar. Yani insanın maddi ihtiyaçlarının yanı sıra manevi ihtiyaçları da söz konusudur. Bu ihtiyaçlar merak ve şüphesini giderme, öğrenme, fark etme ve sorgulamadır. Her insanın, içinde yaşadığı toplumun belirli inançları, kuralları ve değerleri vardır. Fakat insan bunları da sorgulayarak benimsemelidir. İnsanın, toplum içinde bulunması davranışlarının da toplumsal yönleri olduğunu gösterir. Kişi sorgulayarak kendi akıl ve iradesiyle hareket ederse toplumsal gelişmenin önü açılır. Var olan bilgilerin sorgulanması yeni fikirler üretilmesini sağlar. Kendi akıl ve iradesiyle hareket etmesi kendini özgürce ifade edebilmesine yol açar. Bu özgürlük toplumda hoşgörünün yaygınlaşmasına imkân verir. Toplumda özgün düşüncelerin olması ise toplumu geliştirir. Böylece toplumların geleceğinin planlanmasında birey olarak rol oynamış olur. Bu planlamayla bilimlerin de gelişmesine zemin hazırlar (Alkın-Şahin ve Tunca, 2015).

Eğitimde Sorgulama

"Sorgulama, eğitim literatüründe çeşitli sorularla öğrencilerin dil ve zihin becerilerini geliştirerek düşünme, anlama ve öğrenme düzeyini yükseltmek anlamına gelir (Güneş, 2006, s. 190)." Literatürde bunun gibi pek çok tanım vardır. Fakat bu tanımların ortak noktası hepsinin düşünme, öğrenme, soru sorma ve araştırma konularına önem vermesidir. Sorgulamanın temeli Sokrates'ten bu zamana kadar ulaşan nitelikli soru sormanın ta kendisidir. Sokrates'e göre eğitim, insanların zihninde zaten var olan bilgileri açığa çıkarmak için uğraş vermelidir bunu da sadece soru sorarak yapmalıdır. Öğrenciler işte bu nitelikli sorulara cevaplar ararken, düşüncelerini savunup gerekçelendirmeye çalışır böylece sorgulamanın parçası olurlar. "Çocuklar için soru sorma, olayları araştırma, kanıt toplama ve problemleri çözme süreci, kendileri için bir şeyler bulabileceklerini fark ettiklerinde başlar (Abalı-Öztürk vd., 2017, s. 182)."

Sürekli gelişen ve teknolojinin de yaşamımızın ayrılmaz bir parçası olduğu bu dönemde dünyanın çok yönlü düşünen ve bilgiyi üretebilen bireylere ihtiyacı vardır. Çünkü teknoloji sayesinde bilgi kolay ulaşılabilir hale gelmiştir böylece artık bilmek tek başına bir önem arz etmez. Bireylerin bu bilgiyi eyleme dönüştürebilmesi ya da bilgiye dönüştürebilmesi gereklidir.

Soru sormak denilince akla ilk önce çocuklar gelir. Çünkü çocuklar hayatı keşfederken merak duygularını aktif tutarlar. Meraklarını gidermek için de soru sorarlar. Dewey (1957) küçük yaştaki çocukların çevresini ve dünyayı keşfederken doğal olarak sorgulama yaptıklarını ve eleştirel düşünmenin yaşamın ilk yıllarda başlayan doğal bir gelişimsel süreç olduğunu

belirtmektedir. Onların soru sorarak meraklarını giderme heyecanlarını diri tutmak için onları çocukluktan itibaren felsefeyle tanıştırmamız gerekmektedir. Bu tanıştırma, okullarda yapılan sorgulama topluluklarına örnek olarak gösterilebilir. “Bu felsefi sorgulama çocuklarla farklı iletişimlerde bulunma fırsatı sunar çünkü bu tarz sorular, soruyu soran kişinin kesin bir cevap beklemediği sorulardır (Çalışkan, 2019, s. 121).” Bu nedenle çocuklarla felsefi sorgulama yaparken yanlarında bir uzman gibi değil onlarla birlikte araştıran biri gibi olmak gerekmektedir. Bu da soruya bir cevap ya da bir tavsiye sunmak yerine o soru üzerinde düşünmek ve düşündürmek anlamına gelir.

Günümüz eğitim sisteminde öğrenciler bilgileri anlamadan, sorgulamadan olduğu gibi zihnine yerleştirmektedir. “Literatüre göre felsefi sorgulamayla bunun önüne geçilebilir. Çünkü bir bilgiyi sorgulama yapmadan anlamak ve öğrenmek mümkün değildir (Güneş, 2016, s. 192).” “Sorgulama öğrencilerde problem çözme, eleştirel düşünme, aktif öğrenme, öğrenmeyi öğrenme, tartışma gibi becerilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Güneş, 2016, s. 190).” Millett ve Tapper (2012) işbirliğine dayalı olarak yapılan felsefi sorgulamanın problem çözme becerilerini geliştirdiği ve sosyal olarak fayda sağladığını belirtmektedir. Öğrencilerin felsefi yönlerini geliştirmek onların akıl yürütmelerine ve yaratıcı düşüncelerine yardımcı olmaktadır. Bunu başaran öğrenciler kendi kendini yönlendirebilen ve bağımsız düşünebilen bireylere dönüşmektedir. Bu başarıldığında toplum demokratikleşmiş olacaktır. Çünkü artık sorunlara değil çözümlere odaklanılacaktır. Okullarda felsefi sorgulama, sorgulayan, öğrenen, öğrendiklerini dönüştürebilen, kendinin ve yaşadığı toplumun farkında olan bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. “Çünkü sorgulama bir yaşantının anlamlı hale getirilmesi için gereken entelektüel bir süreçtir (Gülenç ve Demirtaş, 2018, s. 279).”

Felsefe Dersi Öğretim Programı

Öğretim programları ders kitaplarına yön veren, öğretimde birliği sağlayan, bireysel farklılıkların ortak hale gelmesine olanak sağlayan, her öğrencinin eğitimde fırsat eşitliği ilkesi çerçevesinde eğitim almasına katkı sağlayan araç gereçlerdir. Dolayısıyla öğretim programı eğitimin içeriğine yön veren unsurlardır. Okullarda öğrencilerden edinilmesi beklenen sorgulama becerileri, herhangi bir konu ile ilgili problem durumunun belirlenmesi, problemin tanımlanması, problem çözümü için plan yapma, veri toplama, verileri analiz etme, elde edilen delillere dayalı olarak sonuç çıkarma, sonuçların yorumlanması ve değerlendirilmesi gibi üst düzey becerileri içerir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2004). Bu nedenle sorgulama, bir beceri olarak ortak temel beceriler arasında yer alır.

Ortaöğretim öğretim programlarında yer alan “kök değerler” şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik. Bu değerler, öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başlarına, hem ilişkili olduğu alt değerlerle ve hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacaktır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018). Felsefe öğretim programında ise sorgulama yapabilen, farklı fikirlere saygı duyan, tartışma kültürü edinen, özgün, bağımsız, eleştirel ve mantıklı düşünme ile yorumlama yeteneğine sahip, insan düşüncesindeki değişim ve gelişimin farkında olan bireyler yetiştirilmesinde ve bu nitelikleri taşıyan bireylerden meydana gelen bir toplum oluşturulması önemsenmiştir. Felsefe dersi öğretim programı ile öğrencilerin; insan, bilgi ve yaşanan dünya ile ilgili sorular sormalarını, sorulara ilişkin düşünme ve akıl yürütmeye dayalı cevaplar arayarak oluşturdukları düşüncelerini sözlü ve yazılı bir şekilde ifade edip, tutarlı, temellendirilmiş ve güncel hayatla ilişkilendirilmiş bir şekilde düşüncelerini sağlamak ve felsefenin temel alanları ile soruları hakkında edinilecek bilgilerden hareketle, düşünce tarihi örnekleri üzerinden felsefi düşünceye, tarihsel ve bütüncül bir bakış açısı geliştirmeleri amaçlanmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018). Felsefe dersinde alana özgü beceriler ise

şunlardır: Felsefi Kavram ve Bilgi Edinimi, Akıl Yürütme, Sorgulama, Argümantasyon, Analitik Düşünme, Eleştirel Düşünme, İfade ve Yazma Becerisi, Felsefi Okuryazarlık ve Özgün Fikirler Üretme.

Türkiye’de Ortaöğretim Felsefe dersinde sorgulamaya önem verildiği ve öğretim programı incelendiğinde sorgulamaya dair akıl yürütme, sorgulama, argümantasyon, analitik düşünme, eleştirel düşünme becerilerin, öğretim programına dahil edildiği görülmüştür. Böylece öğrencilere sorgulamaya dair beceriler kazandırılmaya çalışılmıştır.

Küçük Kara Balık Kitabının Genel Özellikleri

Küçük Kara Balık, Samed Behrengi tarafından yazılan ve çocukların soru sorma becerisine sahip olması ve sorgulama yapabilmesi açısından önemli bir hikâye kitabıdır. Kitap küçük kara balığın maceralarını anlatır ve okuyuculara birçok öğreti sunar. Bu hikâye özgürlüğe giden yolun engellerle dolu olduğunu en açık haliyle göstermektedir.

Hikâye balık ninenin yüzlerce yavrusuna masal anlatması ile başlar. Bir zamanlar bir kayanın altında annesi ile birlikte küçük bir kara balık varmış. Bu balık yaşadığı yerden çok sıkılmış, yeni yerler görmek ve özgür olmak istiyormuş. Annesi her seferinde ona başka bir yer olmadığını söylüyormuş. Balık sürüsü ise onun sürekli soru sormasından, derenin sonunu merak etmesinden rahatsız olmuş ve sürekli onu bastırmaya çalışmıştır. Ama Küçük Kara Balık birey olduğunu göstererek pes etmez ve bir gün Küçük Kara Balık annesini de geride bırakarak yaşadıkları gölden ayrılmış. Bu yolculuk ona diğer canlılarla iletişim kurma ve hayatını yeniden yönetme arzusunu güçlendirmesine fırsat sağlamıştır. Bu anlamda biraz yüzdükten sonra bir derenin akıntısına karışarak uzaklara yol almış. Bir yerde kurbağa yavrularını görmüş ancak ilk defa farkı bir canlı gören kurbağalar ondan korkmuşlar ve onu aralarında istememişler. Daha sonra ilerleyince Küçük Kara Balık bir kertenkele görmüş ve onunla konuşmaya başlamış. Kertenkele onun akıllı ve cesaretli biri olduğunu anladığından pelikanın torbasına düşerse nasıl ölmemesi gerektiğini anlatmış ve kendini koruması için ona torbayı delecek bir kama vermiştir. Küçük Kara Balık ilerledikçe, etrafı gördükçe merakı, soru sorması, hayret etmesi ve düşünceleri daha da artar. Böylece gördüklerini sorgulamaya ve fikirler üretmeye başlar. Biraz daha ilerledikten sonra bir balık sürüsü görür. Onlarla ırmağa gitmek istediğini söyler. Ancak tüm balıklar ırmakta bulunan pelikandan korkmaktadır. Bazıları ile konuştuğundan sonra birkaç tanesi Küçük Kara Balıkla yola koyulur. Biraz ilerledikten sonra pelikanın torbasına düşerler fakat yanındaki balıklar, Küçük Kara Balığı suçlar ve pelikandan onları bırakması için yalvarırlar. Pelikan ise onlara Küçük Kara Balığı öldürürlerse onları serbest bırakacağını söyler. Küçük Kara Balık ölü numarası yapar ve kertenkelenin ona verdiği kama ile pelikanın torbasını deler ve oradan kaçır. Pelikanın torbasından denize düşer ve orada büyük balık topluluğu ile karşılaşır, tüm hayalleri olmuştur meraklarını gidermiştir ancak bir karabatak onu yakalayıp yavrularına yem etmek için hızlıca karaya götürmektedir. Karabatakla ne kadar konuşsa da onu ikna edemez. Kaçmayı da dener ama başaramaz ve karabatak onu midesine indirir. Orada minik bir yavru balık görür. Ağlayan ve korkan yavru balığın kaçmasına yardım eder ancak kendisi midede kalır o günden bu güne kimse bir daha Küçük Kara Balıktan haber alamaz. Ve balık ninenin torunlarına anlattığı bu hikâyenin sonunda küçük balıklar Küçük Kara Balığa ne olduğunu merak etmişlerdir. Hatta küçük kırmızı balık bütün gece denizi düşünüp durmuştur. Belki de artık küçük kırmızı balığın macerası başlayacaktır.

Küçük Kara Balık yaşadığı çevrenin dayatmalarına boyun eğmeyip özgür bir birey olabilmiş ve bu düşüncenin peşinden giden insanların hikayesidir aslında. Yazarın biyografisine bakıldığında kendisinin “Küçük Kara Balık”, okurlarının ise “Küçük Kırmızı Balıklar” olduğu görülür.

Literatür incelendiğinde hem sorgulama hem de Samed Behrengi'nin Küçük Kara Balık kitabını birlikte değerlendiren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada felsefi sorgulamanın hayret, merak, soru sorma, kuşku, şüphe ve eleştirel düşünme özellikleri kullanılarak Küçük Kara Balık kitabında bu özellikler aranmıştır. Bu da çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma olayları veya durumları tanımlama için nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır (Karasar, 1998).

Araştırmanın çalışma grubu ise Can Çocuk yayıncılığın hazırladığı, İlknur Özdemir'in çevirisini yaptığı "Küçük Kara Balık" kitabı ile 2018 tarihli Felsefe Dersi Öğretim Programı'ndan oluşmaktadır.

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, veri toplama aracı olarak doküman incelemesi tekniğine başvurulmuştur. Bunun için literatür taraması kapsamında öncelikle felsefi sorgulama ile ilgili yazılan makalelere başvurulmuştur. Daha sonra araştırmaya konu olan kök değerler, değerler eğitimi, Felsefe dersi öğretim programları ile ilgili tezler, makaleler, süreli yayınlar ve kitaplar incelenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu çalışma sorgulamaya dair hayret, merak, soru sorma, kuşku, şüphe ve eleştirel düşünme kavramlarının ele alınmasıyla sınırlandırılmıştır.

a. Hayret ile ilgili bulgular:

1. "Böyle amaçsızca yüzmekten bıktım usandım. Başka yerlerde neler olduğunu öğrenmek istiyorum. Bu düşünceleri kafama başkasının soktuğunu sanabilirsiniz ama ben uzunca bir süredir kendim düşünüyorum bunları. Arkadaşımdan da bazı şeyler öğrendim elbette; örneğin birçok balığın yaşlanınca hayatta hiçbir şey yapmadık, hayatımızı boşa geçirdik diye yakındıklarını biliyorum. Ben yaşamanın nasıl bir şey olduğunu öğrenmek istiyorum; durmadan aynı şeyleri yapmak, yaşlanana kadar başka bir şey yapmadan yaşamak olamaz; dünyada yaşamanın anlamı bundan daha fazla olmalı (Behrengi, 1999, s. 14)."

Dünyanın birçok insana şaşırtıcı gelmediği ama felsefi sorgulama yapmaya meyilli olanların her şeyi ilk defa görüyormuşçasına şaşırabileceğinden çalışmanın başında bahsedilmişti. Bu paragrafta Küçük Kara Balığın yaşadığı yerden başka yerler olduğunu da düşünmesiyle felsefi sorgulamaya başlamış olduğunu görmek mümkündür. Çünkü felsefi sorgulama hayret ve merak ile başlamaktadır. Başka yerlerde neler olduğunu, yaşamın nasıl olduğunu öğrenmek istemesi merak örneği iken dünyada yaşamanın anlamının şu an yaşadığından daha fazla olduğunu düşünmesi hayret örneğidir.

2. "Küçük Kara Balık kendini gölde bulduğunda hiç de alışık olmadığı bu yer onu hayret dolu bir şekilde dehşete düşürmüştü. Ama çok geçmeden yabancısı olduğu bu yeri incelemeye başlamış. Daha önceleri hiç bu kadar suyu bir arada görmemişmiş. Minicik balıklara benzeyen binlerce küçük yaratık suyun içinde dolaşıyormuş (Behrengi, 1999, s. 24)."

Alışkın olmadığı şeylere karşı duyduğumuz hayret bizi sonrasında merak duygusu ile birleştirir ve felsefi sorgulama sürecini başlatır. Bu paragrafta da küçük Kara Balık alışık olmadığı yeri gördüğünde hayrete kapılır ve bu sebeple orayı incelemeye başlar.

3. Küçük Kara Balık kurbağalara denk geldiğinde “Sizin bu kadar bencil olacağınız hiç aklıma gelmezdi. Yine de darılmıyorum size çünkü böyle konuşmanızın nedeni bilgisizlikten başka bir şey değil (Behrengi, 1999, s. 24).”

Küçük Kara Balığın zihnindeki kurbağaların özellikleri çok farklıyken onlarla karşılaştığında düşündüğü şeyin olmadığını görmesiyle hayret duygusu ön plana çıkmaktadır.

1. “Küçük Kara Balık durmadan yüzmüş, yüzerken de yeni yaratıklarla karşılaşmış, yeni şeyler öğrenmiş. Akşam yaklaşırken, vadinin gitgide genişlemekte, derenin gitgide derinleşmekte olduğunu fark etmiş (Behrengi, 1999, s.37).”

Dünyanın birçoğuna şaşırtıcı gelmediği ama felsefi sorgulama yapmaya meyilli olanların her şeyi ilk defa görüyormuşçasına şaşırabileceğinden diğer alıntıda da bahsedilmişti. Küçük Kara Balığın yeniliklerle karşılaşması ve yeni şeyler öğrenmesi onda hayret duygusunu ön plana çıkarır. Bu hayret duygusu yabancı gördüğü şeylere ilişkindir ve bunun sonucunda merak eder ve araştırmaya başlar.

b. Merak ile ilgili bulgular:

1. “Bu derenin ucunun nereye çıktığını gidip görmek istiyorum. Tam bir aydır bu derenin ucunun nerede olduğunu düşünüp duruyorum. Bunu bir türlü aklımdan çıkaramıyorum. Sonunda gidip ne olduğunu kendi gözlerimle görmeye karar verdim. Başka yerlerde ne olup bittiğini gerçekten bilmek istiyorum (Behrengi, 1999, s. 12).”
2. “Böyle amaçsızca yüzmekten bıktım usandım. Başka yerlerde neler olduğunu öğrenmek istiyorum. Bu düşünceleri kafama başkasının soktuğunu sanabilirsiniz ama ben uzunca bir süredir kendim düşünüyorum bunları. Arkadaşlarımdan da bazı şeyler öğrendim elbette; örneğin birçok balığın yaşlanınca hayatta hiçbir şey yapmadık, hayatımızı boşa geçirdik diye yakındıklarını biliyorum. Ben yaşamanın nasıl bir şey olduğunu öğrenmek istiyorum; durmadan aynı şeyleri yapmak, yaşlanana kadar başka bir şey yapmadan yaşamak olamaz; dünyada yaşamanın anlamı bundan daha fazla olmalı (Behrengi, 1999, s. 14).”
3. “Her şeyin bir sonu vardır. Gecenin sonu vardır, günün sonu vardır, haftanın da ayın da yılın da. Bu nedenle bu derenin de bir sonu olmalı (Behrengi, 1999, s. 13).”
4. “Ben bilmek istiyorum, hayat gerçekten bir avuç yerde dönüp durmak, sonra da yaşlanıp ölüp gitmek mi yoksa bu dünyada başka türlü yaşamak da mümkün mü?” (Behrengi, 1999, s. 15)”
5. “Ben yalnızca sağa sola dolaşıp durmaktan bıktım, can sıkıntısı içinde yüzmek istemiyorum artık, bir nedeni olmadan mutlu olmak da istemiyorum; günün birinde gözlerimi açıp hepimiz gibi yaşlandığımı ama hala aynı balık olduğumu, ilk başta bildiğimden fazla bir şey bilmediğimi görmek istemiyorum (Behrengi, 1999, s. 16).”
6. “Küçük Kara Balık yolculuğuna devam ederken merak ettiği bir sürü şey varmış: acaba dere gerçekten de denize mi akıyormuş, bir pelikanın tuzağına düşerse ne yaparmış, kendi soyundan gelenleri öldürüp yiyen kılıçbalığı ne biçim bir canavarmış ve balıkçılar neden kendisine düşmanca davranıyorlarmış? (Behrengi, 1999, s. 36)”

Merak, gerçeği bulmak için öğrenme isteğidir. Bu nedenle Küçük Kara Balık gördüğü şeylerin sebeplerini, yaşamın şu andan ibaret olmadığını bilmek için bir yola çıkmak ister. Bazıları hiç araştırmaz bazıları çok araştırır fakat herkes az da olsa hayatının nasıllarını öğrenmek için bir yola çıkar ve bu yola eşlik eden de meraktır. Küçük Kara Balık da bunu başarmıştır. Hayret eden insan merak eder ve araştırır dolayısıyla merak eden insan soru sormaya başlar. Çoğumuz sınırlarımızı bilmeden, toplumun bize çizdiği sınırlar dahilinde yaşarken, Küçük Kara Balık kendi sınırlarını görmeye karar verir ve felsefi sorgulamayı başlatır.

1. “Gidebildiğim yere kadar giderim (Behrengi, 1999, s. 42).”

Bu cümle Küçük Kara Balığın gidebileceği yerin sonunu bilmemesi ve bir sonun olup olmadığını merak etmesiyle yola çıktığı cümledir.

c. Soru sorma ile ilgili bulgular:

1. “Her şeyin bir sonu vardır. Gecenin sonu vardır, günün sonu vardır, haftanın da ayın da yılın da. Bu nedenle bu derenin de bir sonu olmalı Behrengi, 1999, s. 13).”
2. “Ben yalnızca sağa sola dolaşıp durmaktan bıktım, can sıkıntısı içinde yüzmek istemiyorum artık, bir nedeni olmadan mutlu olmak da istemiyorum; günün birinde gözlerimi açıp hepimiz gibi yaşlandığımı ama hala aynı balık olduğumu, ilk başta bildiğimden fazla bir şey bilmediğimi görmek istemiyorum (Behrengi, 1999, s. 16).”

Soru sorma eylemi merakla ilgili bir şeydir. İnsan merak ettiği şeyin sonucuna ulaşmak için soru sorar ve düşüncesini geliştirir. Küçük Kara Balık da bu yolculukta merak ettiği şeyleri sorular sorarak öğrenmeye çalışır.

3. Balık sürüsü onun soru sormasından, derenin sonunu merak etmesinden rahatsız olur ve onu bastırmaya çalışır. “Dünya bizim yaşadığımız yerdir. Başka bir dünya yok. Dünya burası. Yaşam da bizim burada sürdürdüğümüz şeydir.” derler. Ama Küçük Kara Balık pes etmez, birey olduğunu göstererek bu yolculuğa tek başına çıkar (Behrengi, 1999, s. 14).

Soru sormak felsefi sorgulamayla ilişkili olduğundan hayatını kabul etmiş ve sorgulamayan insanlar sorular sorulmasından hoşlanmazlar. Bu nedenle Küçük Kara Balığın sorularını da önemsemez ve onu susturmaya çalışırlar.

1. “Küçük Kara Balık kendini beğenmiş kurbağalara: budala olmasaydınız, bu dünyada birçok yaratık olduğunu, bu yaratıkların da kendi türlerini güzel bulduklarını bilirdiniz, demiş. Onlar da sabahtan akşama kadar burada dolaşıp duruyor, ailemizden başka kimseyi görmüyoruz. Bizim dünyamız bu kadar işte demiştir. Siz bu gölden hiç dışarı hiç çıkmadınız ki. Dünyayı tanımıyorsunuz. Kurbağa: buradakinden başka bir dünya mı var? Küçük Kara Balık: en azından bütün bu suyun nereden geldiğini merak edebilirsiniz. Bu suyun dışında yaşayan yaratıklar olup olmadığını da (Behrengi, 1999, s. 25).”

Soru sormak sadece soruyu sorana özgü değildir. Aynı zamanda dış etkenlerle çevredeki kişilerin de düşüncelerine ışık tutmak gerekir. Küçük Kara Balık burada diğerlerinin neden kendi gibi merak etmediğini sorular sorarak sorgulama çabasına girmektedir.

1. Küçük Kara Balık yolculuğuna devam ederken merak ettiği bir sürü şey varmış: acaba dere gerçekten de denize mi akıyormuş, bir pelikanın tuzağına düşerse ne yaparmış, kendi soyundan gelenleri öldürüp yiyen kılıçbalığı ne biçim bir canavarmış ve balıkçılar neden kendisine düşmanca davranıyorlarmış? (Behrengi, 1999, s. 36)”

Paragrafta da bahsedildiği üzere Küçük Kara Balık merak ettiği şeyler için sorular sorar ve felsefi sorgulama yapmaya başlar.

d. Şüphe-Kuşku ile ilgili bulgular:

1. “Böyle amaçsızca yüzmekten bıktım usandım. Başka yerlerde neler olduğunu öğrenmek istiyorum. Bu düşünceleri kafama başkasının soktuğunu sanabilirsiniz ama ben uzunca bir süredir kendim düşünüyorum bunları. Arkadaşlarımdan da bazı şeyler öğrendim elbette; örneğin birçok balığın yaşlanınca hayatta hiçbir şey yapmadık, hayatımızı boşa geçirdik diye yakındıklarını biliyorum. Ben yaşamanın nasıl bir şey olduğunu öğrenmek istiyorum; durmadan aynı şeyleri yapmak, yaşlanana kadar başka bir şey yapmadan yaşamak olamaz; dünyada yaşamanın anlamı bundan daha fazla olmalı (Behrengi, 1999, s. 14).”

Bu paragrafta Küçük Kara Balığın başka yerlerde neler olduğunu, yaşamın nasıl olduğunu öğrenmek istemesinin merak örneği olduğundan bahsedilmiştir. Kuşku da merak duygusunun tamamlayıcısıdır yani Küçük Kara Balık kendine anlatılan, gösterilen yaşamla yetinmemiş görünenlerin arkasında farklı şeyler de olabileceğinden kuşkulanmıştır. Şüphe ise merak ve hayret duygusunun ileri bir yönü olarak felsefi sorgulamayı hareke geçiren güçtür.

2. “Küçük Kara Balığın arkadaşları ona “ ne kadar tembel olduğumuzu gösterdin bize. Daha önce hiç aklımıza gelmemiş olan şeyleri öğrettin. Sen yürekli bir arkadaşımısın, seni unutmayacağız (Behrengi, 1999, s. 23).”

Küçük Kara Balığın arkadaşlarının söylediği şeyler onların da var olan açıklamalarla yetinmeyip kuşku duyabileceğini göstermektedir.

e. Eleştirel Düşünme ile ilgili bulgular:

1. “Çok yaşamak önemli değildir. Nasıl yaşadığın önemlidir. Sorgulamayan insan zavallı ve budaladır (Behrengi, 1999, s. 27).”
2. “Ben yalnızca sağa sola dolaşıp durmaktan bıktım, can sıkıntısı içinde yüzmek istemiyorum artık, bir nedeni olmadan mutlu olmak da istemiyorum; günün birinde gözlerimi açıp hepimiz gibi yaşlandığımı ama hala aynı balık olduğumu, ilk başta bildiğimden fazla bir şey bilmediğimi görmek istemiyorum (Behrengi, 1999, s. 16).”
3. “Benim kendi beynim var, düşünebilirim; gözlerim de var, görebilirim... (Behrengi, 1999, s. 16).”

Şimdiye kadar bahsedilen tüm bulguların sonucunda felsefi sorgulamaya ulaşıldığından bahsedilmiştir. Bu felsefi sorgulama sayesinde kişi eleştirel düşünebilme boyutuna gelir. Eleştirel düşünme doğru olduğunu bildiğimiz şeylerden bile şüphe etmektir aslında. Bu sebeple Küçük Kara Balık yaşamını başkalarının doğrularıyla değil kendi doğru ve hatta yanlışlarıyla geçirmek istemektedir. Bu yüzden kendine bir neden arayarak mutluluğu sorgular.

1. “Kurbağaların büyükannesini torunlarının kafasını karıştırdığı için Küçük Kara Balığa kızmış ve dünyanın neresi olduğunu bilecek kadar çok yaşadım ben, dünya işte burada demıştır. Küçük Kara Balık ise yüz yaşına bile gelsen yine de zavallı, budala, yaşlı bir kurbağadan başka bir şey olamayacaksın sen, der (Behrengi, 1999, s. 27).”

Küçük Kara Balık sorgulamayan insanların hayatlarını boşa geçirdiklerini ve yaşamlarında kendilerine hiçbir katkı sağlamadığını düşünerek eleştirel düşünme yapmadıklarından yaşlı kurbağaya karşı gelmiştir.

1. “Küçük Kara Balık yolculuğuna devam ederken merak ettiği bir sürü şey varmış: acaba dere gerçekten de denize mi akıyormuş, bir pelikanın tuzağına düşerse ne yaparmış, kendi soyundan gelenleri öldürüp yiyen kılıçbalığı ne biçim bir canavarmış ve balıkçılar neden kendisine düşmanca davranıyorlarmış? (Behrengi, 1999, s. 36)”

Soru sorma başlığında da bahsettiğimiz üzere soru sorma ile eleştirel düşünme boyutuna ulaşırız. Küçük Kara Balığın burada sorduğu sorular herhangi bir konu, olgu ve fikir üzerinde açıklık-seçiklik, tutarlılık, mantıklılık, şüphecilik ve doğru akıl yürütme gibi bazı ölçüt ve yöntemlerin kullanıldığı eleştirel düşünmenin ilk aşamasıdır.

2. “Önemli olan benim yaşamımın, ya da benim ölümümün başkalarını nasıl etkileyeceğidir.” Elbette, bir gün ölümle yüzleşmek zorunda kalırsam -ki bunu yapacağım-fark etmez. Önemli olan benim hayatımın ya da ölümümün başkalarının hayatlarına yapacağı etkidir” (Behrengi, 1999, s.12-13).

Küçük Kara Balık eleştirel düşünmesi sayesinde cesareti ve özgürlüğü yakalamış bir balıktır. Çünkü bilmediği zorlukları bile aşmaya hazırdır. Ve bu zorlukların sonunda onu ölüm de karşılayabilir. Ama o ölümden korkmamakta hatta ölümünün başkalarını nasıl etkileyebileceğini düşünmektedir. Ölüm korkusu duyarak yaşayanlar yeni arayışlara kapalı olanlardır. Küçük Kara Balık bunu yıkmak istemiştir.

1. “Küçük Kara Balık başka küçük balıklara da ilham olmuştur.” (“On bir bin dokuz yüz doksan dokuz küçük balık: ‘ iyi geceler’ dediler ve gidip uyudular. Nine balık da uyudu. Yalnız bir küçük kırmızı balık ne yaptı ne ettiyse uyuyamadı. Sabaha değin hep denizi düşündü, durdu”) (Behrengi, 1999, s. 58-59).”

Küçük Kara Balık tam da istediği gibi başkalarına ilham olmuş ve onların da eleştirel düşüncelerini sağlamıştır. Onlara sadece düşünmenin bizi harekete geçirmeyeceğini, ilerlemek istiyorlarsa harekete geçmeleri gerektiğini öğretmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Samed Bedrengi'nin Küçük Kara Balık kitabının çocuklara yönelik bir yayın olması sebebiyle çocuklarda merak etmeyi, soru sormayı, eleştirel düşünmeyi öğretmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Erol ve Kara (2020) çocuk yazınında eleştirel düşünme becerileri, yeterlikleri ve tutumları üzerine isimli incelemesinde Küçük Kara Balık örneği üzerine yaptıkları araştırmada eleştirel düşünme becerileri bakımından zengin içeriğe sahip olan Küçük Kara Balık kitabının çocuklara önerilebilecek önemli bir eser olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuç Küçük Kara Balık ve Küçük Prens kitaplarını Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki 4. Sınıf kazanımları açısından inceleyen Calp ve Calp'ın (2019) çalışmasıyla örtüşmektedir. Calp ve Calp'ın çalışmasındaki "Türkiye'de Sosyal Bilgiler dersinde edebî eserlerden faydalanmanın yaygınlaştırılmasının Sosyal Bilgiler dersinin daha etkili biçimde yürütülmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir" ifadesi ile anlaşılmaktadır ki bu gibi kitaplar sadece Sosyal Bilgiler dersinde değil Sosyal bilgiler başlığı altında Felsefe grubu derslerinde de kullanılabilir. Çünkü bu masal; eleştirel düşünme, empati, girişimcilik, gözlem, iletişim, iş birliği, kalıp yargı ve önyargıyı fark etme, kanıt kullanma, karar verme, mekânı algılama, problem çözme ve yenilikçi düşünme becerilerinin edindirilmesinde kolaylık sağlayacağından derslerde materyal olarak kullanılabilir. Küçük Kara Balık'ın bir eğitim-öğretim materyali olarak kullanılabilmesini ortaya koyan araştırmalar da vardır. Çolaker (2009), çocuklara kişilik kazandırmada, onların birey olmalarında ve toplumsallaşmalarında Küçük Kara Balık kitabının kullanılabilmesini ifade etmiştir. Akçay (2015) da Küçük Kara Balık kitabının araştırmacılık, alçakgönüllülük, cesaret, teşekkür etmek, izin istemek, kararlı olmak, birlik ve beraberlik, yardım etme, fedakârlık değerlerini işlediğini ortaya koymuştur. Boyacı, Güner ve Babadağ'ın (2017) "Dünyada Başka Şekilde Yaşamak da Mümkün mü? Değer Eğitiminde "Küçük Kara Balık" örneği" isimli çalışmasında elde ettikleri Küçük Kara Balık kitabında en çok vurgulanan değerlerin merak duyabilmek, kendi amaçlarını seçebilmek, özgür olmak, açık sözlülük, cesur olmak, anlamlı bir hayat ve Küçük Kara Balık karakterinin sorgulayan, meraklı, özgüveni tam, cesur, girişken, yeniliklere açık, öğrenmeye ve keşfetmeye hevesli, kendi doğrularına göre hareket eden ve kendisine ters gelen düşüncelere karşı çıktığı için yaşadığı toplum tarafından eleştirilen bir kişilik yapısı olduğu vurgulandığında bu sonuçlar çalışmayı destekler niteliktedir. Türk Eğitim sisteminin temel amacı, değerler ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmektir. Eğitimde kullanılan edebî eserler hem eğlendirmeli hem de eğitmeli bunun yanında da eleştirel ve sorgulayıcı düşünmeye hazırlamalıdır. Araştırma sonucunda kitabın çocuklara yönelik bir yayın olması sebebiyle çocuklarda merak etmeyi, soru sormayı ve eleştirel düşünmeyi öğretmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Çalışmaya konu olan kitap bu niteliklere sahip olduğundan Milli Eğitim Bakanlığının önerileri arasında yer almalıdır. Milli

Eğitim Bakanlığı, 15 Temmuz 2005 ve 17 Aralık 2018 yılları arasında öğrencilere 100 temel eser olarak okunması gereken öneri kitaplarda bulunmuştur. Başduvar ve Taşkaya (2020) İlkokula Uygun 100 Temel Eser Listesinin Sınıf Öğretmenleri Görüşlerine Göre Belirlenmesi adlı çalışmalarında sınıf öğretmenlerinin birçoğu mevcut 100 temel eser listesinin anlatım dilinin ağır olması, içerik ve hedef kitlenin uyumsuzluğu, yazı puntosunun uygunsuzluğu ve konunun sıkıcı ve uzun anlatımlarla verilmeye çalışılması gibi sebeplerden ilkokula uygun olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca sınıf öğretmenlerinin en uygun buldukları kitap türünün hikâye ya da masal türleri olduğu saptanmıştır. Bu sebeple bu çalışmada bahsedilen kitabın hem düşündürücü özelliklerinden hem de masal türü içinde olması sebebiyle 100 temel eser listesinin içine dâhil edilmesi gereken düzeyde bir kitap olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İleride bu listede yeniden düzenleme yapılacak olursa Küçük Kara Balık kitabının 100 temel eser içerisine dahil edilebilecek kitaplardan birisi olmalıdır.

Küçük Kara Balık kitabının okur kitlesi her ne kadar çocuklar gibi düşünülse de yetişkinler içinde yazılmış bir kitap olduğu aşikârdır. Bu yönüyle kitap, okurların düş kurarak, düşünerek, duyularını kullanarak yaşantısını değiştirmesine olanak sağlar niteliktedir. Zaten kitapta öğüt vermek yerine girişimcilik, yaratıcılık ve araştırmacılık ön plana çıkarılmıştır. Bu nedenle Küçük Kara Balık kitabını doğru anlamak, gelecek nesillerin yetişmesinde oldukça önemlidir.

Küçük Kara Balık kitabının felsefe öğretim programına göre; akıl yürütme, sorgulama, argümantasyon, eleştirel ve mantıklı düşünme, analitik düşünme ve özgün fikirler üretme becerilerinin kazandırılmasında felsefe dersinde katkısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca derslerde de kullanılabilir hatta öneri olarak sunulabilir çünkü bakanlığın şu amacıyla örtüşmektedir:

Felsefe dersi öğretim programı ile öğrencilerin; insan, bilgi ve yaşanan dünya ile ilgili sorular sormalarını, sorulara ilişkin düşünme ve akıl yürütmeye dayalı cevaplar arayarak oluşturdukları düşüncelerini sözlü ve yazılı bir şekilde ifade edip, tutarlı, temellendirilmiş ve güncel hayatla ilişkilendirilmiş bir şekilde düşüncelerini sağlamak ve felsefenin temel alanları ile soruları hakkında edinilecek bilgilerden hareketle, düşünce tarihi örnekleri üzerinden felsefi düşünceye, tarihsel ve bütüncül bir bakış açısı geliştirmeleri amaçlanmaktadır. (Meb, 2018, s. 12).

Kitapta bulunan sorgulama ile ilgili örnekler bu kitabın felsefe dersi ortaöğretim programını desteklediği sonucunu gösterir. Sorgulamanın başladığı dönem tabii ki ortaöğretim değildir. Aslında çocukta okul öncesi dönemde sorgulamanın alt yapısı oluşturulur. Literatür tarandığında küçük prens gibi kitaplar felsefi sorgulama bağlamında öğrencilere okutulurken Küçük Kara Balık da bu kitaplardan biridir fakat arka planda kalmış bir eserdir. Bu çalışmada bu kitabın içerisindeki felsefi sorgulamaya dair var olan örnekler ortaya konularak ileride yapılacak olan çocuklarla ilgili çalışmalara yol göstereceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abalı-Öztürk, Y., Bilgen, Z. ve Bilgen, S. (2017). Sorgulama becerileri ile kendi kendine öğrenme becerileri arasındaki ilişki: Temel eğitim öğretmen adaylarına yönelik bir araştırma. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 179-214.
- Akbaş, E. ve Akbaş, G. E. (2019). Çocukluk sosyolojisinin özgün sahası: çocuklarla nitel araştırma. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 4(7), 149-162.
- Akçay, S. (2015). Samed Behrengi'nin hikâyelerindeki eğitsel iletiler üzerine bir araştırma. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Alkın-Şahin, S. ve Tunca, N. (2015). Felsefe ve eleştirel düşünme. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2).
- Başduvar, L. ve Taşkaya, S. M. (2020). İlkokula uygun 100 temel eser listesinin sınıf öğretmenleri görüşlerine göre belirlenmesi (Mersin İli Örneği). *International Primary Education Research Journal* 4(1), 36-58.
- Behrengi, S. (2007). *Küçük Kara Balık* (İ. Özdemir, Çev.). İstanbul: Can Çocuk.
- Belet-Boyacı, Ş. D., Güner, M. ve Babadağ, G. (2017). “Dünyada başka şekilde yaşamak da mümkün mü?” Değer eğitiminde “Küçük Kara Balık” örneği. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi-Journal of Qualitative Research in Education*, 5(3), 172-194.
- Bugan, F. (2019). Küçük Prens ve Küçük Kara Balık çerçevesinde doğudan batıya özgürlük anlayışı. 2. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (24-25 Ekim), 535-543, İstanbul.
- Calp, Ş., & Calp, M. (2019, Nisan). *Küçük Kara Balık ve Küçük Prens kitaplarının sosyal bilgiler öğretim programındaki temel beceriler, değerler ve 4. sınıf kazanımları açısından incelenmesi*, SETSCI Conference Proceedingsde sunulmuş bildiri. Ankara.
- Calp, M. & Kaplan, C. (2021). Samed Behrengi'nin Sevgi Masalı, Bir Şeftali Bin Şeftali ve Kel Güvercinci adlı öykülerinin kök değerler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 19(42), 39-72.
- Cevizci, A. (2010). Felsefeye giriş. Nobel.
- Çalikoğlu, U. (2014). Yönetim açısından felsefi sorgulama ve Sokratik düşünce. https://indigodergisi.com/2014/04/yonetim-acisindan-felsefi-sorgulama-ve-sokratik-dusunce/#google_vignette sayfasından erişilmiştir.
- Çalışkan, M. (2019). Eleştirel düşünmenin öğretimi, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(1), 114-134.
- Çolaker, Ö. (2009). Samed Behrengi'nin “Küçük Kara Balık”, Richard Bach'ın “Martı Jonathan Livingston” ve Cahit Zarifoğlu'nun “Motorlu Kuş” adlı öykülerindeki ana karakterlerin kişilik gelişimi, bireyselleşme ve toplumsallaşma açısından

- karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Dedeoğlu, H. & Erbasan, Ö. (2021). “Siyah Ambalajlı Çocuk ve Gençlik Kitapları: Türkiye’de Çocuk Edebiyatı ve Sansür”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Cilt V, Sayı I, 1- 17.
- Demir, R. (2021). Masallar ve Toplumsal Cinsiyet. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 8, 327-333.
- Demircioğlu, A. (2018). Eleştirel Düşünme Eğitimi (1. Basım). Gece Kitaplığı
- Demircioğlu, Z. İ., Demir, K., Fuçular, E. E., Sülüngür, O., Yalçın, S. & Topçu, M. (2018). Mahler’in ayrışma-bireyleşme kuramına göre Küçük Kara Balık Kitabı’nın incelenmesi. *AYNA Klinik Psikolojik Dergisi*, 5(2).
- Dewey, J. (1957). Nasıl Düşünürüz (B. Arıkan, S. Akdeniz & O. Etker, Çev.). Muallimler Cemiyeti.
- Erdem, A. R. & Genç, G. (2015). Lise öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5, 58-69.
- Erol, S. & Kara, Ö. T. (2020). Çocuk yazınında eleştirel düşünme becerileri, yeterlikleri ve tutumları üzerine bir inceleme: Küçük Kara Balık örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(3), 1125-1135.
- Eryılmaz, Ö. & Çengelci Köse, T. (2018). Sosyal bilgilerde edebi ürünler ve değerler eğitimi: Küçük Prens örneği, *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 65-79.
- Flew, A. (2008). Dosdoğru Düşünmenin Yolu: Eleştirel Akıl Yürütmeye Giriş, (H. Gündoğdu, Çev.). Liberte Yayınları.
- Gülenç, K. & Demirtaş, V. Y. (2018). Okul öncesi dönemdeki çocukların felsefi sorgulama süreçlerinde oluşturdukları soruların düzeyi ve verdikleri cevapların niteliği: Çocuklarda felsefe eğitimi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(2), 277–294.
- Gündoğdu, H. (2009). Eleştirel düşünme ve eleştirel düşünme öğretimine dair bazı yanlışlar. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 57-74.
- Güneş, F. (2016). Eğitimde sorgulamanın gücü. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 5(2), 188-204.
- Güneş, F. ve Çevik, A. (2019). Çocuk Kitaplarındaki Yaklaşımların İncelenmesi. *International Journal of Language Academy*, 7(1), 279-293.
- Hançerlioğlu, O. (1996). Felsefe sözlüğü. Remzi Kitabevi.
- Işıldak, M. (2006) Felsefe nedir? *Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 1, 45-59.
- İlbuğa, E. U. (2018). Yeşim Ustaoglu sinemasında kadın karakterlerin özgürlük arayışları. *Selçuk İletişim Dergisi*, 11(2), 292-320.
- Jaspers, K. (1997). Felsefe nedir? (İ. Z. Eyüboğlu, Çev.). Say Yayınları.

- Kanık-Uysal, P. & Ateş, S. (2020). Okur-Tepki teorisi: Küçük Kara Balık örneği. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 777- 796.
- Karasar, N. (1998). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayınları.
- Koç, E. (2009). Felsefe nedir? *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 1(3), 221-231.
- Millett, S. & Tapper, A. (2012). Okullarda işbirlikçi felsefi sorgulamanın faydaları. *Eğitim Felsefesi ve Teorisi*, 44(5), 546-547.
- Nişanyan, S. (2002). Etimolojik Sözlük. <https://www.nisanyansozluk.com/>
- Orhan, M. (2021). İnternet üzerinden çok satılan çocuk kitaplarının kritik analitik düşünce yönünden incelenmesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6, 324-348.
- Özdemir, Ş. B. (2022). Hannah Arendt’te sorumluluk ve daha iyi bir dünyanın mümkünlüğü üzerine. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Platon. (2016). Theaitetos. (B. Akar, Çev.). BilgeSu.
- Şen, E. (2016). Çocuk yazınında “umut” ve “mutlu son” ilişkisi üzerine bir inceleme. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 1(1), 137-150.
- Taneri, A. & Andaç, Z. E. (2021). Samed Behrengi’nin öykü kitaplarının kök değerler açısından incelenmesi. *Turkish Studies - Education*, 16(6), 2629-2639.
- Tuncer, G., Yanpar-Yelken, T. & Tanrıseven, İ. (2018). Felsefe grubu öğrencilerinin akademik motivasyonları ile sorgulama becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(3), 1156-1175.
- Türkyılmaz, M. (2020). Alegorik bir öykü olarak Küçük Kara Balık üzerine değerlendirmeler. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 51-62.
- Wilder, M. & Shuttleworth, P. (2005). Cell Inquiry: A 5E Learning Cycle Lesson, *Science Activities*, 41(4), 37-43.
- Wood, W. B. (2003). Inquiry-Based undergraduate teaching in life sciences at large research universities: A Perspective on the Boyer Commision Report, *Cell Biology Education*, 2(2), 112-116.